

על קובץ עיונים בתיאטרון יידיש

Joel Berkowitz, Ed. **Yiddish Theater: New Approaches**, Oxford: The Littman Library of Jewish Civilization, 2003. 269 pages.

אוסף המאמרים על תיאטרון יידיש: גישות חדשות, בעריכת החוקר ג'ואל ברקוביץ' מן האוניברסיטה של מדינת ניו-יורק באלבני, מציג כמה מהמחקרים הנערכים היום בנושא התיאטרון ביידיש. הספר מעניק כלי עבודה לחוקרים בתחום וגם עשוי לעניין ציבור רחב יותר של קוראים. אחד-עשר המאמרים הנכללים באוסף עוסקים ביצירות, אישים, תקופות ומקומות שונים הקשורים לתיאטרון ולדראמה ביידיש. יתרונו של אוסף מסוג זה הוא, כמובן, שניתן לקרוא אותו גם כמכלול וגם כמאמרים בודדים העומדים ברשות עצמם. לא תמיד מתלווה לאוסף מאמרים קו רעיוני משותף, וגם כאשר העורך מבקש לחבר בין המאמרים על-ידי תפיסה תיאורטית מקיפה – כפי שברקוביץ' מנסה לעשות – יכול הקורא למצוא עניין ותועלת גם במאמר אחד או שניים ללא מחויבות למאמרים האחרים שבאוסף.

המאמרים מחולקים לחמישה פרקים: 'פורים-שפיל', 'רפרטואר', 'מרכזים אזוריים', 'צנזורה' ו'ביקורת'. הפרק הראשון, 'פורים-שפיל', מתבסס על מאמר אחד בלבד מאת אהובה בלקין, המצביעה על מקורות פופולאריים מוקדמים ושונים לז'אנר הפורים-שפיל, ויוצרת כלים חדשים בהיסטוריוגרפיה ובתיארוך המקורות לתיאטרון יידיש המודרני. בפרק 'רפרטואר' כדאי לקרוא את מאמרו של שמואל וולץ שבו הוא מתחקה אחר השפעות תרבותיות ופוליטיות בהפקותיהם של אברהם גולדפרדן ושמואל הלקין – שניהם, כך מסתבר, כתבו מחזות בשם שולמית ובר-כוכבא, כאשר הם משתמשים במיתוסים דומים בדרכים שונות. בפרק 'מרכזים אזוריים' בולט מאמרה של בריגיטה דלינגר על אודות תיאטרון יידיש בווינה בין השנים 1880 ו-1938. מאמרה של דלינגר פותח חלון למחקר שבו מרבית העוסקים בתחום לא ציפו למצוא פעילות ענפה. המאמר סותר את הדעה הרווחת, שיהודים דוברי גרמנית נמנעו מעיסוק תרבותי ביידיש באופן גורף. תחת הכותרת 'צנזורה' ניתן למצוא את מאמרו של ג'ון קליר המגלה מידע חדש ומפתיע לעתים בדבר האיסור על הופעות תיאטרון ביידיש בתחום האימפריה הרוסית. בין השאר, מגלה קליר כיצד היה ניתן לעקוף את האיסור על הופעות תיאטרון ומנתח את ההשפעה שהיתה לדינאמיקה בין שחקנים יהודים והארמיניסטרציה של האימפריה הרוסית על ההיסטוריה של תיאטרון יידיש. הפרק האחרון באוסף, 'ביקורת', מתבסס, כמו הפרק הראשון, על מאמר אחד בלבד. נינה וורנקה מציגה מחקר מחכים ומשעשע

על ביקורות תיאטרון שנכתבו על הפקות ביידיש בתחילת המאה בניו-יורק. וורנקה מעבירה את שבט הביקורת, המופנה באופן מסורתי כלפי הקהל ה'לא תרבותי' של תיאטרון יידיש בתחילת המאה, אל מבקרי תיאטרון המתנשאים על הקהל ומתייחסים אליו, לדבריה, כאל "ילד בלתי מפותח".

אף שקשה להצביע על קו משותף בין המאמרים והפרקים באוסף, הם יוצרים תמונה עדכנית של חלק מהנעשה בתחום המחקר והתייעוד האקדמי של תיאטרון יידיש. ברקוביץ', לעומת זאת, מקווה להציג באוסף זה יותר מכמה מחקרים חשובים. המאמרים בקובץ מבוססים על הרצאות שהושמעו בכנס: International Academic Workshop on Yiddish Drama, Theatre, and Performing Arts שאורגן על-ידי ברקוביץ' ביוני 1999, בזמן שלימד באוניברסיטת אוקספורד. הכנס באוקספורד, שלווה בתחושה עמוקה של מפנה היסטורי, היווה את נקודת הפתיחה במאמציו של ברקוביץ' בשנים האחרונות לגאול את המחקר ואת התייעוד ההיסטורי של תיאטרון יידיש מתחומי הנוסטלגיה, המיתוס והתייעוד האישי (על-ידי ביוגרפיות ואוטוביוגרפיות), ולהעמיד אותו במרכז של מחקר אקדמי מעמיק וחסר פניות. באי הכנס ביקשו להמשיך את אותו מאמץ בכתיבת אלקטרוני בשם Yiddish Theatre Forum, שהופיע שנים אחדות כבן חסות של כתב-העת האלקטרוני המוכר יותר, Mendele, ובצורות שונות של שיתוף פעולה אקדמי, שאוסף המאמרים של ברקוביץ' הוא גולת הכותרת שלהם. ברקוביץ', אם כן, מקדים את האוסף במאמר פתיחה ובו הוא מבשר על עידן חדש בתחום המחקר האקדמי של תיאטרון ודראמה ביידיש, כאשר הוא מצביע על הכלים העומדים לרשותם של חוקרים בתחום כספריות (ביניהן, כמובן, מכון ייור"א בניו-יורק ואוסף התיאטרון של אוניברסיטת הרווארד בבוסטון), וכן מאגרי מידע אלקטרוניים (ביניהם אוסף כתבי-יד של ספריית הקונגרס בווישינגטון והאתר Second Avenue Online המופעל על-ידי אוניברסיטת NYU ובכספי קרן שפילברג). ברקוביץ' מצביע גם על חסרים (למשל, אינדקס יעיל של ביקורות תיאטרון ביידיש) ומכשולים שונים. בין המכשולים העומדים בדרך של חוקר תיאטרון יידיש מונה ברקוביץ' לא רק את התנכלות הצנזורה ואובדן מסמכים בתקופת השואה, אלא גם את הצורך להסתמך על זכרונות סובייקטיביים ומסורת של תיעוד ומחקר שברקוביץ' מבקר כנוסטלגית ובלתי מדעית. יתר על כן, הוא מתלונן על נזקיה של מסורת אליטיסטית המפרידה בין תיאטרון 'עממי' ו'אמנותי' (שונד און קונסט) במידה שאינה מאפשרת לחוקר להתחקות אחר השורשים העממיים והתרבותיים של תיאטרון יידיש.

ברקוביץ' אינו מסתפק בקריאה להקפדה על סטנדרטים אקדמיים גבוהים ומחקר נטול פניות. אולי בגלל אופיו המיוחד של חקר התיאטרון, המשלב כתיבה דראמטית ומשחק, קל להזדהות עם טענתו של ברקוביץ', שחקר התיאטרון ביידיש פותח הזדמנות מיוחדת למחקר שאיננו רק בין-תרבותי ומשלב ריבוי שפות כגון עברית, רוסית, פולנית, גרמנית ואנגלית, אלא גם מזמין (ולמעשה מחייב) עבודה בין-תחומית המשלבת ידע בתיאטרון ודראמה, תיאוריה וביקורת, ואפילו בספרות. לתחומים אלו כדאי גם להוסיף מחקר בתקשורת, תרבות, תרגום ומוזיקולוגיה,

המלווים את חקר התיאטרון. אולם טענה חשובה זאת, המופיעה בקיצור רב באמצע עמוד תשע, מפנה מקום לדין העוסק בעיקר בתיעוד ובהיסטוריוגרפיה הנתפסים באופן מסורתי כשני תפקידיו העיקריים של המחקר בידיש. למעשה, רוב העוסקים כיום במדעי היהדות מעדיפים לעסוק בהיסטוריה, הנתפסת – לאו דווקא בצדק – כתחום 'בטוח', שאינו נגוע באמביוואלנטיות וב'זרֶגוֹן תיאורטי ומקצועי כאמנות, ספרות, חקר התרבות וסוציולוגיה. נראה שגם ברקוביץ' נזהר מלהתקף קהל קוראים המורכב מידידישסטים תמימים (בעיניו) בשלל מונחים מדעיים, ומעדיף לדון ב'סיפורו של תיאטרון יידיש' מאשר במשימות מורכבות הרבה יותר כפרשנות, ניתוח, קונטקסטואליזציה והשוואה של טקסטים. גם המאמרים שנבחרו לאוסף הם, בסופו של דבר, מאמרים 'בטוחים', העוסקים בעיקר בהיסטוריוגרפיה ואינם חורגים במידה רבה מדי מן המקובל.

ייתכן שברקוביץ' נזהר שלא לנקוט לשון ולא להשתמש בכלים מקצועיים העלולים להבריח חלק מהקוראים, וממש כמו חלוצי תנועת ההשכלה, הוא מבקש להצמיד אותם אל נבכי ההוויה המדעית בשלבים. עדיין לא הגיעה השעה אפוא לפתוח פתח בחקר התיאטרון והדראמה בידיש להשוואה בין־תחומית אשר עשויה למשוך חוקרי תרבות ואנשי מקצוע אחרים שלא התחנכו ב'רוח' המוסדות המכשירים מורים וחוקרים לשפה ותרבות בידיש, ואינם מבינים 'באמת' את השפה והתרבות היהודית של מזרח אירופה. ללא ספק, גישה זאת משאירה בידי ברקוביץ' ממלכה קטנה של חוקרים שחלקם ראויים לשבח בעיניו, ושאת חלקם הוא משייך לז'אנר לא מדעי של כותבי היסטוריוגרפיות 'כלליות ופופולאריות'. תיאטרון יידיש: גישות חדשות הוא אפוא אוסף של אחד־עשר מאמרים טובים בנושאים הקשורים לתיאטרון ודראמה בידיש. הקו המחבר ביניהם, שהוא בעיקר ההזדמנות של כמה חוקרים להוציא ספר במשותף, הינו מספק בהחלט, ואינו מחייב מניפסט רעיוני. ברקוביץ' מעלה כמה רעיונות חשובים בהקדמה לאוסף, ביניהם הצורך במחקר בין־לשוני, רב־תרבותי ורב־תחומי. אולם ייתכן שרעיונות אלו מעמידים אתגר קשה מדי לתחום אשר – כפי שברקוביץ' כותב בעצמו – צועד את צעדיו הראשונים מתחומי המיתוס והנוסטלגיה אל הקתרזה האקדמית.